

tali. Zajímavé je i to, co považují potomci vietnamských migrantů za svůj domov, tedy zda to je Česko, či Vietnam.

Studie přehledně a srozumitelně shromažďuje fakta, která se dosud takto koncentrovaně a na jednom místě v odborné literatuře neobjevila, navíc posunují teoretické koncepce praktickým terénním výzkumem na základě zdařilých výpovědí potomků vietnamských migrantů. Text podobného rozsahu musí logicky narážet na to, že další zajímavé souvislosti „vietnamské diaspory“ v něm budou chybět. Autorka se mohla v rozhovorech ptát například na školní šikanu, diskriminaci při výběru povolání ze strany zaměstnavatelů, na přístup starší generace vůči vietnamské komunitě, například v souvislosti s neuctivým tykáním v obchodech či v restauracích.

Na druhé straně to jsou témata, která mohou v jiných podobných studiích rozvést další výzkumníci, ostatně autorka sama navrhuje hned několik vlastních námětů na další výzkum.

Vladimír Vokál

Metropolitní univerzita Praha

vokav1ax@student.mup.cz

Eva Jánská (eds.): *Transnational Trajectories and Diaspora Policies. The Case of Czechia in Comparison to Poland, Hungary and Slovakia*
Praha, Nakladatelství Karolinum 2024, 209 s.

Dílo autorského kolektivu *Transnational Trajectories and Diaspora Policies* zkoumá českou diasporu v zahraničí z pohledu komparativního a historického a zároveň vychází z empirického kvantitativního i kvalitativního výzkumu. Kniha je jedním z výstupů ze souboru tří projektů „Čeští krajané“, který si dal za cíl přinést konkrétní výstupy a doporučení pro tvorbu politik směřujících k českým krajanům v zahraničí. Tyto výstupy jsou komunikovány směrem k Ministerstvu zahraničních věcí i k veřejnosti na internetových stránkách, kde je možné nalézt výzkumné zprávy v českém jazyce (<https://www.cestikrajane.cz/>).

Kniha vychází z prvního a unikátního dotazníkové šetření a série hloubkových rozhovorů zaměřených na novou českou diasporu, tedy osoby, které emigrovaly z České republiky po roce 1989 a zároveň zachovávají transnacionální vazby s Českem. Jak vyjadřují respondenti výzkumu, čeští krajané žijící v zahraničí jsou často opomíjeni či prezentováni jako občané druhé kategorie, jak ukazují také nedávné debaty o zavedení korespondenční volby. Autorstvo konstatuje, že „výzkumníci jsou někdy v této oblasti fakticky o krok napřed před vládami, které si v konkrétních debatách s diasporami až zpětně uvědomují, že jejich rozhodnutí ovlivňují také lidi, kteří již na území státu nežijí, ale jsou s ním stále spjati

skrze občanství, přibuzenské vazby, nostalgii, a dalšími aktivitami všeho druhu“ (s. 205, překlad vlastní).

Kniha nabízí koláž poznatků o české diaspoře, která odráží vícedisciplinární složení autorského kolektivu. S centrem Geomigrace na Katedře sociální geografie Přírodovědecké fakulty UK je spojena editorka a spoluautorka několika kapitol Eva Janská, dále Zdeněk Čermák, Dušan Drbohlav, Jiří Hasman a Kristýna Janurová. S Etnologickým ústavem AV ČR jsou spojeni etnologové Veronika Beranská a Zdeněk Uherek. Kniha vychází také ze spolupráce s komunitní organizací Czexpats in science, z. s., spoluautorkami jsou socioložka Markéta Doležalová z University of Leeds a socioložka Olga Löblová, která v době psaní knihy pracovala na University of Tübingen a nyní působí na University of Cambridge. Komparativní kapitoly sepsali socioložka Eszter Kovács (Institute for Minority Studies, HUN-REN Centre for Social Sciences, Maďarsko), politoložka Magdalena Lesińska (Centre of Migration Research, University of Warsaw, Polsko) a sociolog Michal Vašečka (Bratislava Policy institute, Slovensko).

Kniha je souborem 10 kapitol, které jsou rozděleny do dvou částí. Kapitoly jsou psány tak, aby bylo možné číst téměř každou z nich nezávisle. Důsledkem je praktičnost pro čtenářstvo, které má zájem nastudovat jen některé z kapitol. Nevýhodou je časté opakování některých informací, zejména metodologických, a různě zvolené konceptuální rámce. Tyto silné i slabé stránky ale patří obecně k žánru editované knihy a vychází z charakteru pestrého autorského týmu.

V prvních čtyřech kapitolách se autorstvo zabývá pojmem diaspor v kontextu politik a specifickým charakterem diaspory v Česku, Polsku, Maďarsku a Slovensku. Rozeznává různé druhy diaspor podle kontextu, ve kterém došlo k emigraci, a zabývá se přístupem státu k diasporám v jeho politikách a právních předpisech. Dochází k závěru, že konstrukce diaspor jako skupiny, která sdílí jazyk, etnicitu a kulturní zvyky země původu, vychází ze středoevropského pojetí státu založeného na sdílené etnicitě. Přínosem mezinárodní spolupráce na tvorbě těchto kapitol je propojení znalosti místního historického a politického kontextu z pozice člena společnosti a zároveň potřebné sociologické reflexe.

V kapitole 1 se Kristýna Janurová a Eva Janská zabývají politikami ve vztahu k české diaspoře, která obvykle není zahrnována do mezinárodní literatury o diasporách ze zemí střední a východní Evropy. Popisuje vznik „staré“ diaspor migrací od 19. století až do první republiky, poté migrací z politických důvodů během komunismu a dále „nové“ diaspory vznikající po roce 1989 a charakterizované možnostmi návratu a udržování transnacionálních vztahů. Vymezuje také sémantické pole pojmů používaných v souvislosti s diasporou, jako je v politikách zaužívaný pojem „krajana“ a dále „expat“, „exulant“ a „migrant“. A nakonec popisuje významná témata diaspor, jako je korespondenční volba, zařazuje českou diasporu do existujících typologií diaspor jako diasporu zaměřující se na uchování jazykové a kulturní identity a představuje vládní i nevládní instituce spojené s diasporou.

Kapitola 2 je věnována Polsku. Magdalena Lesińska popisuje budování globálního národa a představuje rozdělení polské diaspor na „starou“ diaspo-

ru, která podobně jako ta česká odcházela během 19. století, „novou diasporu“, emigrující po připojení k EU v roce 2004 a praktikující transnacionální životní styl, a *kin-minorities*, tedy osoby s polským jazykem a kulturou, které vlivem přesouvání státních hranice během 20. století žijí na území jiného státu. Právě *kin-minorities* jsou dlouhodobou cílovou skupinou polského státu. Například skrze kartu Poláka, která umožňuje snadnější cestu k povolení k pobytu a zaměstnání v Polsku a která se vzhledem k široce definované cílové skupině stává nástrojem ekonomické migrace. Autorka také detailně představuje institucionální zakotvení a politiky směřující na diasporu.

Kapitola 3 se zaměřuje na Maďarsko, které je bývalou středoevropskou mocností s *kin-minorities* přítomnými ve všech okolních zemích. Eszter Kovács udává historický kontext a vývoj přístupu k diasporám během maďarských vlád po roce 1990. Zejména zmiňuje dlouhou diskusi o snadnějším získání maďarského občanství pro *kin-minorities*, které nakonec prosadila vláda Viktora Orbána v roce 2010 s cílem vybudovat zdroj svého politického kapitálu. V kontrastu stojí přístup k tzv. nové diaspoře, tedy osobám, které emigrovaly po roce 1990 zejména do západních zemí a se kterými maďarská vláda neudrhuje kontakt. Pro tradiční diasporu jsou pak pořádány kulturní výměny podporující maďarskou identitu.

Kapitola 4 se zabývá Slovenskem. Michal Vašečka se zaměřuje šířeji na propojení občanství a etnicity ve středoevropském kontextu. Slovenské politiky se totiž zaměřují spíše na podporu kulturní identity než na podporu civilních práv, jako je například právo volební. Zabývá se také problémem odlivu vysoce kvalifikovaných osob a podporou jejich návratu a širším institucionálním ukotvením.

První část knihy poskytuje informace a konceptuální rámce k porozumění přístupu k diasporám ve státech visegrádské čtyřky. Kapitoly obsahují některé informace stejného typu (historický, právní a institucionální kontext), další pak podle palčivých témat v jednotlivých státech. Informace tak pomáhají porozumět současnému politickému dění ohledně diaspor. Pro prohloubení komparativního pohledu by bylo vhodné kapitoly zasadit do jednotného konceptuálního rámce a informace v jednotlivých kapitolách vzájemně provázat, což se děje až v závěrečné kapitole 10.

V druhé části knihy autorský kolektiv představuje empirický výzkum situace české diaspory. V kapitole 5 Eva Janská, Zdeněk Uherek a Kristýna Janurová představují design výzkumu. Autorstvo shrnuje dosud provedené výzkumy zaměřené na diasporu a zasazují toto téma do kontextu transnacionalismu. Představuje různé zdroje dat o české diaspoře v zahraničí a zejména jejich limity, jako je dobrovolnost odhlášení trvalého pobytu v Česku nebo nuance sběru dat v cílových zemích. Metodou sběru dat bylo dotazníkové šetření v českém jazyce. Dotazník byl distribuován prostřednictvím kontaktů Ministerstva zahraničí, spolku Czexpats in science, dalších českých iniciativ v zahraničí a prostřednictvím sociálních sítí. Jedná se o samovýběr, tedy není možné zajistit reprezentativnost vzorku, což je reflektováno při analýze. Mezi červnem 2021 a říjnem 2022 bylo sesbíráno 985 dotazníků. Dále proběhlo 110 hloubkových rozhovorů a jedna focus group s osmi vědci a vědkyněmi.

V kapitole 6 Eva Janská, Dušan Drbohlav a Zdeněk Čermák představují jednorozměrnou analýzu výsledků dotazníkového šetření a hloubkových rozhovorů se zaměřením na charakteristiky diaspory, její potřeby a možnost návratu. Jako zásadní se ukázala potřeba snížit byrokratickou zátěž a nejlépe digitálně komunikovat s orgány státní správy, volit distančně a zlepšit informační servis. 28 % dotázaných rozhodně zvažuje nebo zvažuje návrat, 24 % neví a 48 % návrat spíše nezvažuje nebo vůbec nezvažuje. Ti, kteří návrat zvažují, uvádí jako důvod sociální a politickou situaci (21 %) a nedostatek odpovídajících pracovních příležitostí (16 %). Ti, kdo návrat nezvažují, uvádí, že jsou zkrátka v nové zemi spokojeni (75 %).

Kapitola 7 zkoumá kontakt s českými institucemi ze strany diaspory a srovnává rozdíly mezi odpověďmi krajanů z jedné strany v Německu a Rakousku, z druhé strany v USA a Kanadě. Eva Janská, Dušan Drbohlav, Zdeněk Čermák a Jiří Hasman s pomocí faktorové analýzy zkoumají rozdíly v transnacionálních praktikách. I přes limity v reprezentativnosti dat je, jak autorstvo píše, tato analýza první svého druhu. Odhaluje mimo jiné rozdílnosti ke vztahování se k českým institucím. Krajané z geograficky blízkého Německa a Rakouska nevyhledávají české instituce v zahraničí a pro vyřízení konzulárních záležitostí se vrací do Česka, kdežto krajané v USA a Kanadě jsou v kontaktu spíše s konzuláty a také s krajskými spolky a iniciativami.

V kapitole 8 provádí Zdeněk Uherek a Veronika Beranská kvalitativní analýzu 110 hloubkových rozhovorů. Zaměřují se na motivaci pro migraci, rozhodovací strategie v migraci, průběh přesunu, implementaci migračních plánů a specifické prvky ve formaci diaspory a její integraci. Dochází k závěru, že v procesu migrace je podstatná role institucí. Po přesunu do zahraničí často proběhne několik pokusů o návrat a až poté následuje rozhodnutí opustit Česko trvale. Diaspora se často formuje na základě příslušnosti k instituci, například korporaci, univerzitě či mezinárodní organizaci.

V kapitole 9 se Markéta Doležalová a Olga Löbelová z Czexpats in science zabývají specifickou situací českých akademiků a akademiček v zahraničí. Interpretují požadavek na mobilitu v akademickém prostředí jednak jako způsob internacionalizace se snahou zvýšit kvalitu, jednak jako mechanismus prekari-zace, ve které je mobilita realizována na základě krátkodobých smluv a je tak obtížné naplnit požadavek mobility a zároveň pečovat o potřeby rodin vědeckých pracovníků a pracovnic, přičemž zahraniční zkušenosti jsou pak fakticky překážkou návratu do Česka. Tato kapitola je velmi přínosná pro sebereflexi českého akademického prostředí a přináší empirické argumenty do debaty o akademické mobilitě.

V závěrečné kapitole 10 Kristýna Janurová a Eva Janská shrnují a doporučují obsah celé knihy, a to jak první, tak i druhé části. Zasazují první část knihy do komparativního rámce a shrnují závěry druhé části. Předkládají také doporučení pro veřejnou správu, které si autorský kolektiv dal za cíl přinést. Doporučují zviditelnit českou diasporu ve veřejném diskurzu a podporovat její pozitivní obraz; zavést portál pro komunikaci krajanů v zahraničí s veřejnou správou, kde by

bylo možné najít aktuální informace na jednom místě; urychlit digitalizaci veřejné správy; zavést rovný přístup k volebnímu právu skrze možnost volit ze zahraničí jinak než osobně z konzulátu; podpořit vazbu krajanů a státu skrze dobrovolný registr a informační servis; podpořit spolupráci, krátkodobé stáže a návrat vědců a vědkyň ze zahraničí a specificky zavést plné konzulární služby na Novém Zélandu. Je nutné vyzdvihnout, že k lednu 2025 bylo z konkrétních a měřitelných doporučení schváleno jedno, a to korespondenční volba ze zahraničí.

Kniha *Transnational Trajectories and Diaspora Policies* je dílem, které přináší vícedisciplinární pohled na problematiku diaspory. V první části přináší informace o situaci diaspor ve středoevropském kontextu, kde se na malém prostoru vytvořilo hned několik přístupů. V druhé části se kniha zabývá praktickými problémy české diaspory, její charakteristikou, motivacemi pro opuštění Česka i pro případný návrat a potřebami ve vztahu k České republice. Při řešení takto praktického problému není možné vždy naplnit standardy reprezentativnosti vzorku, ale naopak je nutné pohybovat se v situaci i s jejími limity. Autorský tým čtenářstvu nabízí data a hned několik různých konceptuálních rámců k jejich interpretaci, státní správě pak konkrétní doporučení. Autorský kolektiv tak usiluje o implementaci výsledků výzkumu, což je třeba ocenit.

Adéla Chvořilová Kolářová

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno
adelakolarova@mail.muni.cz